

Afstand tot familieleden en verhuisgedrag van ouderen

Albertine M.L. van Diepen en Clara H. Mulder

1. Inleiding

Iedereen kent uit de eigen omgeving wel ouderen die ‘achter hun kinderen aan’ zijn verhuisd of die niet uit hun woonplaats weg willen omdat zij het prettig vinden om dicht bij de (klein)kinderen te wonen. Familie is belangrijk in het contact- en hulpverleningsnetwerk van ouderen. Zelfs in onze westerse samenlevingen, die soms als geïndividualiseerd worden gezien, zijn intergenerationale solidariteit en afhankelijkheid nog steeds sterk (Bengtson 2001; Komter & Vollebergh 2002; Rossi & Rossi 1990). Ouderen zijn zowel ontvangers (Van Doorne Huiskes e.a. 2002; Timmermans 2003) als verleners (Morgan e.a. 1991; Van Tilburg e.a. 1995; Remery e.a. 2000) van instrumentele en emotionele steun van en aan familieleden. De frequentie van contacten tussen familieleden wordt beïnvloed door de geografische afstand tussen hun woonlocaties: hoe groter de afstand tot familieleden, des te minder vaak er contact is (Lee, Mancini & Maxwell 1990; Bengtson & Roberts 1991; Grundy & Shelton 2001; Lawton, Silverstein & Bengtson 1994; Smith 1998). Ook het verlenen van zorg en steun aan familieleden vindt minder plaats bij een grotere afstand tussen de woonlocaties (De Jong Gierveld & Fokkema 1998; Joseph & Hallman 1998; Litwak & Kulis 1987). Gezien het belang van een kleine geografische afstand tot familieleden kan verwacht worden dat het verhuisgedrag van ouderen daardoor wordt beïnvloed: ouderen zouden geneigd kunnen zijn in de richting van hun kinderen en/of broers/zussen te verhuizen, of juist weinig geneigd van hen vandaan te verhuizen.

Er zijn de laatste jaren diverse onderzoeken uitgevoerd naar het verhuisgedrag van ouderen, vooral in Nederland (De Boer 1999; De Klerk 2004; Fokkema 1996; Kullberg & Ras 2004) maar ook in Vlaanderen (Lievevrouw 2005). In dit onderzoek is aan de relatie tussen afstand tot familieleden en verhuisgedrag

tot nu toe weinig aandacht besteed. Dit is niet verwonderlijk: in de bestaande databestanden waarin verhuisgedrag wordt gemeten is de benodigde informatie over de afstanden tot familieleden niet beschikbaar. Het is namelijk een tamelijk ingewikkelde taak om de afstanden tot familieleden in kaart te brengen. Dit is wel gedaan in de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), waarvan de gegevens beschikbaar zijn gekomen in de zomer van 2004. In dit artikel wordt de invloed van afstand tot familieleden op verhuisgedrag voor het eerst voor Nederland onderzocht met behulp van de NKPS-data.

Het doel van dit artikel¹ is het verkrijgen van inzicht in de mate waarin het verhuisgedrag van ouderen in Nederland beïnvloed wordt door de afstand tot kinderen en broers en zussen. Onder verhuisgedrag wordt in dit onderzoek verstaan het al dan niet verhuizen in combinatie met de richting van de verhuizing: leidt de verhuizing tot een verkleining van de afstand tot het dichtstbij wonende familielid, of juist tot een vergroting. Naast verandering van de kleinste afstand tot familieleden worden andere relevante kenmerken van de ouderen en hun woonsituatie in de analyse opgenomen die van invloed zijn op de afstand tot familieleden en op verhuisgedrag.

2. Eerder onderzoek en hypothesen

Om goed zicht te krijgen op de rol van geografische afstand tot familieleden in het verhuisgedrag van ouderen kunnen we aansluiten bij drie typen onderzoek: onderzoek naar verhuisgedrag van ouderen, onderzoek naar geografische afstanden tussen ouderen en hun familieleden en onderzoek naar verhuisgedrag van ouderen in combinatie met geografische afstand tot familieleden.

Ouderen vormen een honkvaste categorie op de woningmarkt (Goossens & Philips 2003; De Klerk 2004; Kullberg & Ras 2004). In het algemeen zijn ouderen (zeer) tevreden met hun woning en woonsituatie, willen ze niet uit hun vertrouwde omgeving verhuizen en hebben ze een lange woonduur (Rogerson, Burr & Lin 1997). Gaat men toch verhuizen, dan wordt de verhuisbeslissing vóór alles bepaald door de ontoereikendheid van de huidige woonsituatie. Longino e.a. (1991) vinden ondersteuning voor de hypothese dat hoe slechter de gezondheid wordt, des te groter de kans is op een verhuizing. De leeftijd maakt voor de verhuiskans ook verschil; de oudere leeftijdscategorieën verhuizen minder. Verder wordt een invloed gevonden van de huishoudensamenstelling (ouderen die met een partner wonen, verhuizen minder vaak dan ouderen die alleen wonen), het opleidingsniveau (hoger opgeleide ouderen verhuizen iets vaker dan de lager opgeleiden) en de eigendomssituatie van de woning (ouderen in een koopwoning verhuizen minder vaak dan huurders; zie ook Speare & McNally 1992). In de studies van De Klerk (2004) en Kullberg & Ras

(2004) blijkt inkomen niet significant van invloed op verhuisgeneigdheid. De stedelijkheidsgraad vóór een potentiële verhuizing tenslotte is een belangrijk geografisch kenmerk van de woonplaats, dat staat voor ten minste drie achterliggende kenmerken: de nabijheid van voorzieningen (die de afhankelijkheid van familieleden mogelijk kan beperken), de situatie op de woningmarkt en de samenstelling van sociale netwerken. Gezien de meervoudige betekenis van stedelijkheidsgraad is niet op voorhand duidelijk welk effect van stedelijkheidsgraad verwacht zou moeten worden. De Boer (1999) vond een positief effect van het wonen in sterk verstedelijkte gebieden op de verhuiskans van ouderen. Wanneer de subjectieve beweegredenen van ouderen worden onderzocht, blijken gezondheid en hoge leeftijd de belangrijkste redenen te zijn waarom ouderen willen verhuizen (De Klerk 2004). In het onderzoek van De Klerk is het motief 'afstand tot familie' niet betrokken omdat het niet voorkomt in de motievenlijst die de respondenten van het Woningbehoefte-onderzoek wordt voorgelegd.

In verschillende studies staat de geografische afstand (of juist het omgekeerde hiervan, nabijheid) van ouderen tot hun familie centraal, los van het verhuisgedrag. Voor de nabijheid tot familie wordt vaak een criterium gehanteerd, bijvoorbeeld van dertig minuten reistijd, van ten minste één kind (Clark & Wolf 1992; Dykstra & Knipscheer 1995; Lee, Dwyer & Coward 1990; Miner & Uhlenberg 1997). In plaats van een indeling in nabijheidklassen maken Rogerson, Weng & Lin (1993) gebruik van de natuurlijke logaritme van afstand om wat zij noemen de 'ruimtelijke scheiding tussen volwassen kinderen en hun ouders' te onderzoeken. Ouderen met een hogere leeftijd wonen doorgaans dicht bij hun kinderen (Lee, Dwyer & Coward 1990; Clark & Wolf 1992; Lin & Rogerson 1995). Alleenwonen is ook een belangrijke voorspeller van geografische afstand tot familieleden. Het vergroot de kans op geografische nabijheid tot broers/zussen (Miner & Uhlenberg 1997), maar verkleint de kans op geografische nabijheid tot kinderen (Clark & Wolf 1992; Lin & Rogerson 1995; Lawton, Silverstein & Bengtson 1994). Ter verklaring dragen Litwak & Longino (1987) aan dat het vrij zijn van locatiebeperkingen door het wegvallen van werk, en van familiebeperkingen door het ontbreken van inwonende gezinsleden, de mogelijkheid biedt dat hulpbehoevende ouderen specifieke familieleden opzoeken, maar ook kan leiden tot verhuizingen naar aantrekkelijke oorden. Deze laatstgenoemde vorm van verhuisgedrag van ouderen wordt ook wel *amenity migration* genoemd. Een groter aantal broers/zussen (Miner & Uhlenberg 1997) en een groter aantal volwassen kinderen (Rogerson, Weng & Lin 1993; Lin & Rogerson 1995) vergroten de kans op geografische nabijheid tot familieleden. Volgens Lin & Rogerson (1995) bestaat er ook een sterk negatief verband bestaat tussen het aantal kleinkinderen en de afstand tot (klein)kinderen. Dit doet vermoeden dat ouderen belang hechten aan betrokkenheid bij hun kleinkinderen. Tenslotte kunnen woonduur en woonregio als voorspellers van de geografische nabijheid worden aangeduid. Er is een negatieve samen-

hang gevonden tussen woonduur en geografische nabijheid: hoe langer de woonduur van het dichtstbij wonende kind (Rogerson, Weng & Lin 1993) of van de oudere zelf (Lin & Rogerson 1995), hoe kleiner de geografische afstand. Er is ook regionale variatie in de geografische nabijheid tot familie. Ouderen in het zonnige westen van de Verenigde Staten wonen minder vaak dichtbij hun kinderen (Greenwell & Bengtson 1997, in Smith 1998) en hun broers/zussen (Miner & Uhlenberg 1997) dan ouderen in het noordoosten.

In Groot-Brittannië en de Verenigde Staten is ook onderzoek gedaan naar de samenhang tussen geografische afstand tot familieleden en verhuisgedrag van ouderen. Wanneer ouderen verhuizen, blijkt dat ze in het algemeen vaker dichterbij hun kinderen gaan wonen dan verder weg (Law & Warnes 1982; Speare & McNally 1992; Rogerson, Burr & Lin 1997). Een oorzaak van dichterbij dan wel verder weg van de kinderen te gaan wonen blijkt allereerst de gezondheid van ouderen. Een achteruitgang in gezondheid vergroot de kans op het dichterbij elkaar gaan wonen (Silverstein 1995; Rogerson, Burr & Lin 1997). De leeftijd vormt, enerzijds, een belangrijke extra indicator van zorgbehoefte, want 'de ouderdom komt met gebreken'. Leeftijd duidt ook de mate aan waarin ouderen verwachten in de toekomst een beroep te moeten doen op hun familie. Anderzijds kan leeftijd, in omgekeerde richting, ook duiden op de mate waarin ouderen verwachten hulp te kunnen bieden aan familie. In het eerdere onderzoek werd nauwelijks een effect van leeftijd gevonden op het verhuizen van ouderen in de richting van hun kinderen of juist van hen vandaan (Silverstein 1995; Rogerson, Burr & Lin 1997). In theorie zouden leeftijdsverschillen ook veroorzaakt kunnen worden door cohorteffecten, maar dit ligt niet direct voor de hand. Andere demografische kenmerken, zoals geslacht en etniciteit, evenals de kenmerken van de kinderen, blijken eveneens nauwelijks significant samen te hangen met een verkleining van de geografische afstand tot kinderen (Rogerson, Burr & Lin 1997). Verweduwing vergroot significant de kans op een afstandverkleinende verhuizing (Rogerson, Burr & Lin 1997), vooral wanneer weduwen kampen met een verslechtering van hun gezondheid (Silverstein 1995). Ongehuwd alleenwonen vergroot juist de kans op een afstandvergroterende verhuizing (Rogerson, Burr & Lin 1997). Het opleidingsniveau en het inkomen kunnen gezien worden als hulpbronnen, in de vorm van kennis en financiële middelen, die ouderen kunnen inzetten als alternatief voor hulp van de familie. Daarom kan verwacht worden dat opleidingsniveau en inkomen leiden tot meer afstandsvergroterende en minder afstandsverkleinende verhuizingen. Deze verwachting vindt gedeeltelijk ondersteuning in het onderzoek van Rogerson, Burr & Lin (1997). Hun onderzoeksresultaten laten zien dat opleiding en inkomen positief samenhangen met de kans op vergroting van de afstand tussen ouderen en hun kinderen. Maar tegelijk vinden ze dat een hogere opleiding ook de kans vergroot op afstandsverkleining tussen ouderen en hun kinderen. Tenslotte zijn enkele kenmerken van de woonsituatie mogelijk relevant voor afstandvergroting dan wel -verkleining

tussen ouderen en hun familie. Opmerkelijk is dat eigenwoningbezit de kans vergroot op afstandverkleining tussen ouderen en hun kinderen. Stedelijkheidsgraad is niet van invloed op de kans op afstandsvergroting en ook niet op afstandsverkleining (Rogerson, Burr & Lin 1997).

Op grond van het voorafgaande kunnen drie hypothesen worden geformuleerd. De eerste hypothese is dat ouderen vaker in de richting van kinderen en broers en zussen verhuizen dan van hen vandaan. De tweede hypothese is dat ouderen meer geneigd zijn in de richting van familieleden te verhuizen naarmate de initiële afstand tot familieleden groter is, en dat zij minder geneigd zijn bij hen vandaan te verhuizen bij een grotere initiële afstand. De derde hypothese luidt: de kans op een verhuizing naar familie toe is groter, en de kans op een verhuizing bij hen vandaan juist kleiner, wanneer de oudere een grotere behoefte heeft aan zorg, de familieleden daar meer behoefte aan hebben, of wanneer de oudere meer belang heeft bij het onderhouden van contact. De behoefte aan zorg bij de oudere wordt geïndiceerd door het hebben van een hogere leeftijd of gezondheidsproblemen. De behoefte aan zorg bij de kinderen en het belang bij het onderhouden van intergenerationeel contact worden geïndiceerd door het hebben van kleinkinderen.

‘Naar familie toe’ en ‘bij familie vandaan’ definiëren we als een verkleining respectievelijk vergroting van de afstand tot het dichtstbijzijnde familielid (kind of broer/zus); in sommige analyses betrekken we ook de gemiddelde afstand tot kinderen en broers/zussen. In vergelijking tot het onderzoeken van de verandering in afstand tot één specifiek familielid heeft dit een belangrijk voordeel. Er wordt namelijk recht gedaan aan het feit dat vooraf niet vaststaat naar welk kind of naar welke broer of zus men toe zal verhuizen. Een verkleining van de kleinste afstand betekent dat men in elk geval dichterbij één familielid is gaan wonen en dat men in de nieuwe situatie op kortere afstand een familielid heeft wonen dan in de oude. Onze benadering heeft echter ook een nadeel, namelijk dat het slechts zeer beperkt mogelijk is om ook kenmerken van de familieleden in de analyses te betrekken.

3. Data en methoden

Om de invloed van geografische afstand tot familie op het verhuisgedrag van ouderen te onderzoeken wordt gebruik gemaakt van de data van de eerste golf van de hoofdstekproef (de zogenaamde ‘main sample’) van de NKPS (Netherlands Kinship Panel Study, N = 8155; zie Dykstra e.a. 2005, en www.nkps.nl).² De NKPS-data zijn verzameld met als doel het in kaart brengen van familierelaties in Nederland en het mogelijk maken van onderzoek naar familierelaties en familiesolidariteit. De NKPS is het eerste grote Nederlandse databestand waarin afstanden tussen de woonplaatsen van familieleden gedetailleerd

zijn gemeten met behulp van de postcodes van de woonadressen. De data zijn na weging representatief voor de Nederlandse bevolking van 18 tot en met 79 jaar oud in zelfstandige huishoudens. Ouderen in institutionele huishoudens (zoals verzorgings- en verpleeghuizen) zijn niet in de steekproef opgenomen.

De beschikbaarheid van woonplaatsen van familieleden is een groot voordeel van de NKPS. Het bestand is in dit opzicht uniek. Toch zijn er ook beperkingen. Gegevens over verhuizingen zijn er alleen voor de respondent zelf, niet voor familieleden. Ook achtergrondgegevens over de familieleden zijn beperkt, en bovendien alleen bekend voor een klein aantal geselecteerde familieleden.

Aan de 8155 hoofdrespondenten ('ankers' in NKPS-terminologie) zijn de volledige zes-positie-postcodes gevraagd van de woonplaatsen van allerlei verschillende familieleden. Er zijn in Nederland zo'n 400.000 van deze postcodes. Een postcode bevat meestal niet meer dan een deel van een straat en wordt bewoond door gemiddeld nog geen 20 huishoudens. Als de respondent de postcode niet kende, kon de postcode worden samengesteld met behulp van straat en plaats. Aan de postcodes zijn de coördinaten gekoppeld van de Rijksdriehoeksmeting. Wist de respondent alleen de woonplaats, dan zijn de coördinaten van het zwaartepunt van de gemeente gebruikt. De respondent is ook gevraagd naar het jaar waarin het huidige adres werd betrokken en naar de postcode van de vorige woonplaats, tenzij de vorige woonplaats gelijk was aan de huidige. Over familieleden is helaas geen verhuisinformatie beschikbaar. Daarom moet noodgedwongen de woonplaats van familieleden van de hoofdrespondent constant worden verondersteld op de huidige locatie. Dat is natuurlijk niet in alle gevallen correct; de kans dat kinderen verhuizen is bovendien groter dan dat ouderen verhuizen (Ministerie van VROM 2003). Deze veronderstelling is echter noodzakelijk om veranderingen in afstand bij verhuizing te kunnen analyseren en levert een onderschatting op van de effecten van afstanden tot kinderen, broers en zussen. De afstanden zijn uiteraard alleen gedefinieerd als één of meer van deze familieleden in leven zijn en de respondent een antwoord kon en wilde geven op de vraag waar deze familieleden wonen. Er zijn geen afstanden berekend als de familieleden in het buitenland wonen.

De afstanden tot familieleden zijn berekend als vogelvluchtafstanden, niet als reistijden. Reistijd sluit weliswaar beter aan bij de belevingswereld van respondenten, maar de nauwkeurigheid van subjectieve reistijdenmetingen laat te wensen over (Van Diepen 2000). Van der Vlist (2001) heeft aangetoond dat er een zeer sterke correlatie bestaat tussen reisafstand en reistijd, namelijk 0,97.

De twee afhankelijke variabelen geven het al dan niet verhuisd zijn aan – maximaal vijf jaar geleden – in combinatie met de richting van de verhuizing ten opzichte van kinderen en van broers en zussen. Deze nominale variabelen hebben elk drie categorieën, te weten niet of over korte afstand verhuisd (binnen dezelfde woonplaats of anders minder dan vijfhonderd meter), verhuisd

in de richting van kinderen of broers en zussen, en verhuisd van kinderen of broers en zussen vandaan.

De onafhankelijke variabelen zijn naast reisafstand de leeftijd, gezondheid, huishoudensamenstelling, het al dan niet hebben van kleinkinderen en van broers/zussen, het al dan niet hebben van kinderen, opleidingsniveau, huishoudeninkomen, eigendomsstatus van de woning en stedelijkheidsgraad. Voor de variabele leeftijd ligt noodgedwongen de bovengrens op 79 jaar. Voor onze analyse levert dit beperkingen op, want uit onderzoek blijkt dat hulpbehoevendheid met name vanaf het tachtigste levensjaar optreedt (De Boer 1999). De ondergrens hebben wij zelf gelegd op 50 jaar. Dit heeft als voordeel dat onderscheid gemaakt kan worden tussen drie tienjaars-leeftijdscategorieën (50-59, 60-69 en 70-79) die elk met voldoende aantallen vertegenwoordigd zijn. Het totaal aantal ouderen in de steekproef bedraagt 3098. Van hen hebben 2441 personen (79%) uit huis wonende kinderen. 2672 personen (86%) hebben uit huis wonende broers en/of zussen. Respondenten krijgen de score 'gezondheidsproblemen' als zij hebben aangegeven dat zij hun gezondheid als slecht of zeer slecht ervaren of dat zij beperkingen ondervinden door een chronische ziekte of handicap. Dichotoom zijn de variabelen huishoudensamenstelling (alleen of met partner), de aanwezigheid van kleinkinderen en van broers en zussen (ten behoeve van de analyse van verhuizingen ten opzichte van kinderen) en de aanwezigheid van kinderen buiten het huishouden (ten behoeve van de analyse van verhuizingen ten opzichte van broers/zussen). Sommige kenmerken zijn alleen op het moment van interview gemeten, zoals het opleidingsniveau, het huishoudeninkomen en de huishoudensamenstelling. Andere konden worden gereconstrueerd voor het moment vóór een potentiële verhuizing: de eigendomsstatus van de woning en de stedelijkheidsgraad. Bij de afstand tot kinderen en broers en zussen betreft het de afstand tussen de woonplaats van de oudere vóór een potentiële verhuizing en de woonplaats van kinderen en broers en zussen ten tijde van het interview. Met 'vóór een potentiële verhuizing' wordt bedoeld dat het kenmerk de waarde krijgt behorend bij de huidige woning als de respondent langer dan vijf jaar geleden naar de huidige woning is verhuisd, en de waarde behorend bij de vorige woning als de respondent vijf jaar of korter geleden is verhuisd.

De analyse bestaat uit een beschrijvend deel en een verklarend deel. In het beschrijvende deel worden tabellen getoond met afstanden van ouderen tot hun kinderen en tot hun broers/zussen en tabellen van het al dan niet verhuizen en de richting van de verhuizing uitgesplitst naar achtergrondkenmerken. Het verklarende deel bestaat uit multinomiale logistische regressieanalyses. Bij het analyseren van de invloed van afstand op het al dan niet verhuizen waarbij de afstand wordt verkleind of vergroot, moet rekening worden gehouden met het optreden van plafond- en vloereffecten. Bij zeer grote afstand is het immers onwaarschijnlijk of zelfs onmogelijk dat de afstand nog verder wordt vergroot, terwijl bij zeer kleine afstand een verdere verkleining onwaarschijnlijk of on-

mogelijk is. Om te onderzoeken in hoeverre plafond- en vloereffecten optreden, worden ook analyses uitgevoerd waarin de vijf procent kortste en langste afstanden zijn weggelaten.

4. Afstand tussen ouderen en hun familie

Hoe ver of dichtbij wonen de familieleden van ouderen in Nederland? We onderzoeken eerst de verschillen tussen de kleinste en de gemiddelde afstanden van ouderen tot hun kinderen en van ouderen tot hun broers en/of zussen. De kleinste afstand is de afstand tussen de oudere en het dichtst bij wonende kind. Bij de gemiddelde afstand wordt eerst het gemiddelde berekend van de afstanden tussen de oudere en alle buitenshuis wonende kinderen. Als een oudere één kind buiten de deur heeft, is de kleinste afstand dus gelijk aan de gemiddelde afstand. Van de kleinste en van de gemiddelde afstanden zijn daarna gemiddelden berekend voor verschillende categorieën ouderen. We hebben dan dus een ‘gemiddelde kleinste afstand’ en een ‘gemiddelde gemiddelde afstand’. In verband met de leesbaarheid worden die aangeduid met ‘kleinste afstand’ en ‘gemiddelde afstand’. Op dezelfde manier worden de afstanden tussen ouderen en hun broers/zussen berekend.

Tabel 1. Gemiddelde en kleinste afstand in kilometers tot kinderen en broers/zussen naar leeftijdscategorie.

Leeftijdscategorie	Kleinste afstand tot kinderen	Gemiddelde afstand tot kinderen	Kleinste afstand tot broers/zussen	Gemiddelde afstand tot broers/zussen
50-59	19,6	29,1	27,5	42,3
60-69	13,9	26,6	25,7	42,2
70 +	13,4	31,9	34,1	48,3
Totaal	16,1	28,9	28,3	43,5
F-waarde	10,96	3,93	8,10	4,47
<i>p</i>	0,00	0,02	0,00	0,01

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

De gemiddelde afstand tussen ouderen en hun kinderen is bijna dertig kilometer (Tabel 1; vergelijk ook Mulder & Kalmijn 2004). De kleinste afstand ligt flink lager dan de gemiddelde afstand, namelijk op 16 kilometer. De kleinste afstand tot een kind verschilt sterk en significant naar leeftijd en is voor vijftigers 20 kilometer, voor zestigers 14 kilometer en voor zeventigers 13 kilometer. Opvallend is dat, terwijl de *kleinste* afstand tot een kind het kortst is bij de

oudste categorie, de *gemiddelde* afstand tot de kinderen juist bij de oudste categorie het langst is. Dit zou erop kunnen duiden dat kinderen en/of ouders in hun woonplaatskeuze rekening houden met de nabijheid van ten minste één kind bij de ouders. Wat betreft de afstand die ouderen verwijderd wonen van hun broers en zussen is het beeld iets diffuser. Zeventigers wonen het verst weg van hun broers en zussen.

Zowel gemeten naar de gemiddelde als de kleinste afstand wonen ouderen verder weg van hun broers en zussen dan van hun kind(eren), respectievelijk 12 en 15 kilometer. Dit is vermoedelijk verklaarbaar door het feit dat de meeste verhuizingen over lange afstand plaatsvinden voordat mensen kinderen krijgen. De afstand tussen ouders en kinderen komt dan voornamelijk tot stand door de verhuizingen van leden van de jongere generatie, terwijl de oudere generatie meestal op dezelfde plek blijft wonen. De afstand tussen broers en zussen komt daarentegen tot stand door de verhuizingen van meerdere leden binnen één generatie.

Door onderscheid te maken tussen ouderen die wel en die niet recent zijn verhuisd, kunnen we nagaan hoe de geografische afstand tot familieleden is veranderd door de verhuizing. Van alle ouderen is 18% in de afgelopen vijf jaar verhuisd naar de huidige woning. De leeftijdscategorieën verschillen nauwelijks van elkaar. Van de vijftigers is 19% en van de zestigers en zeventigers is 17% in de afgelopen vijf jaar verhuisd. Tabel 2a toont voor verhuisde ouderen in de drie leeftijdscategorieën het gemiddelde van de kleinste en gemiddelde afstand tot kinderen vanuit de vorige en huidige woning. Voor broers en zussen worden deze afstanden getoond in Tabel 2b.

Onder de jongste categorie ouderen (50-59 jaar) is zowel de kleinste als de gemiddelde afstand tot een kind na een verhuizing significant *groter* dan voor een verhuizing. Voor de gemiddelde afstand tot broers en zussen geldt dit ook. Onder de oudste categorie (70-79 jaar) is de kleinste afstand tot kinderen juist *kleiner* (significant op 0,10-niveau). Onze eerste hypothese, dat ouderen meer in de richting van familieleden verhuizen dan van hen vandaan, wordt dus ondersteund voor de oudste leeftijdscategorie ten aanzien van hun kind(eren) maar niet voor de jongere ouderen.

5. Verhuisgedrag van ouderen

Vervolgens analyseren we de richting van de verhuizing ten opzichte van familie (Tabel 3). We beperken ons tot de kleinste afstand tot familie, die we van groter belang achten voor de mogelijkheid voor contact en steunuitwisseling dan de gemiddelde afstand.

Tabel 2a. Kleinste en gemiddelde afstand tot kinderen van de vorige en de huidige woning (in kilometers) van recent verhuisde ouderen naar leeftijdscategorie.

Leeftijdscategorie	Kleinste afstand tot kind			
	Vanaf vorige woning	Vanaf huidige woning	<i>t</i>	<i>p</i>
50-59	18,3	21,6	-2,02	0,05
60-69	16,7	18,4	-0,72	0,47
70 +	15,2	12,4	0,82	0,07
Totaal	17,0	18,4	-1,19	0,23
Leeftijdscategorie	Gemiddelde afstand tot kind			
	Vanaf vorige woning	Vanaf huidige woning	<i>t</i>	<i>p</i>
50-59	29,0	32,3	-2,03	0,04
60-69	28,6	30,2	-0,74	0,46
70 +	35,1	32,8	0,60	0,11
Totaal	30,3	31,7	-0,33	0,18

Tabel 2b. Kleinste en gemiddelde afstand tot broers/zussen van de vorige en de huidige woning (in kilometers) van recent verhuisde ouderen naar leeftijdscategorie.

Leeftijdscategorie	Kleinste afstand tot broer/zus			
	Vanaf vorige woning	Vanaf huidige woning	<i>t</i>	<i>p</i>
50-59	27,2	29,2	-1,16	0,25
60-69	30,1	30,4	-0,10	0,92
70 +	34,0	31,1	1,59	0,12
Totaal	29,4	29,9	-0,64	0,52
Leeftijdscategorie	Gemiddelde afstand tot broer/zus			
	Vanaf vorige woning	Vanaf huidige woning	<i>t</i>	<i>p</i>
50-59	43,6	47,0	-1,991	0,05
60-69	45,7	46,4	-0,390	0,70
70 +	47,6	44,4	1,60	0,11
Totaal	45,0	46,3	-1,08	0,28

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

Bij vier van de tien verhuizingen van ouderen verandert er niets tot weinig in de kleinste afstand tot een kind; het afstandsverschil voor en na de verhuizing is kleiner dan een halve kilometer. In tegenstelling tot de verwachting is het aandeel verhuizingen in de richting van kinderen (4,6%) kleiner dan het aandeel verhuizingen van kinderen vandaan (5,5%). Bij verhuizingen ten opzichte van de woonplaats van broers en zussen is het beeld anders. Er wordt vaker in de richting van broers en zussen verhuisd dan van hen vandaan. Het aandeel verhuisde ouderen bij wie de afstand tot hun broers/zussen kleiner wordt, is 5,4% tegenover een aandeel van 5,1% van de ouderen bij wie de afstand tot broers/zussen groter wordt. Opgemerkt moet worden dat de totale percentages verhuisden in Tabel 3 iets kleiner zijn dan het totale verhuispercentage gemeten over alle ouderen (zie paragraaf 4). Deze verschillen worden veroorzaakt door het feit dat in Tabel 3 (en in de Tabellen 4a en 4b) alleen die ouderen zijn opgenomen die buitenshuis wonende kinderen dan wel broers en/of zussen hebben. Dit betreft niet alle ouderen, maar wel het merendeel.

Tabel 3 toont ook de verschillen in de kleinste afstanden tot kinderen en tot broers en zussen voor en na de verhuizing. Onder niet-verhuisde ouderen is de afstand tot hun dichtst bij wonende kind gemiddeld 15 kilometer. Dat verschilt nauwelijks van de ouderen bij wie de afstand tot hun kind(eren) door de verhuizing niet is gewijzigd, namelijk 14 kilometer. De verschuivingen in de afstand tussen ouderen en hun kind(eren) doen zich vanzelfsprekend voor bij, wat Silverstein (1995) noemt, divergentie en convergentie door verhuizing van ouderen. Ouderen bij wie de afstand tot hun dichtst bij wonende kind groter is geworden, wonen na verhuizing aanzienlijk verder van het dichtst bij wonende kind, namelijk bijna 30 kilometer in vergelijking tot 13 kilometer ervóór. Daarentegen hebben ouderen door afstandverkleinende verhuizingen de afstand tot hun dichtst bij wonende kind ook flink verkleind, namelijk van 26 naar bijna 13 kilometer gemiddeld. Doordat verhuizingen met afstandsvergroting meer voorkomen en het verschil in afstand groter is dan bij verhuizingen met afstandsverkleining, is de totale ouder-kindafstand na verhuizing groter dan voor de verhuizing.

De veranderingen in kleinste afstanden tussen ouderen en broers en zussen laten een vergelijkbaar patroon zien. Wel zijn de afstanden tot broers/zussen groter dan tot kinderen, terwijl de afstandsvergrotenende en -verkleinende verhuizingen gemiddeld met veel minder kilometers gepaard gaan. Niet-verhuisde ouderen wonen iets verder van hun dichtst bij wonende broer of zus vandaan vergeleken met ouderen die wel verhuisd zijn maar waar de kleinste afstand tot een broer of zus niet noemenswaardig is gewijzigd. Voor ouderen die verder van hun broers/zussen zijn gaan wonen, vergrootte de verhuizing de onderlinge afstand met gemiddeld 16 kilometer. Voor ouderen die dichterbij zijn gaan wonen, werd de afstand gemiddeld 3 kilometer kleiner.

Tabel 4a beschrijft het verhuisgedrag van ouderen ten opzichte van hun kinderen naar een aantal relevante kenmerken van ouderen en van hun woonsitua-

Tabel 3. Al dan niet verhuisd en richting van verhuizing van ouderen t.o.v. kinderen en t.o.v. broers en zussen naar de gemiddeld kleinste afstand in kilometers vanaf vorige en huidige woning.

	Niet verhuisd	Verhuisd, kleinste afstand gelijk	Verhuisd, kleinste afstand verkleind	Verhuisd, kleinste afstand vergroot	F-waarde	<i>p</i>
Kleinste afstand tot kinderen						
vanaf vorige woning	15,2	13,8	26,4	13,4	5,74	0,00
vanaf huidige woning	15,2	13,8	12,5	29,4	10,42	0,00
Aandeel (rijpercentage)	82,6	7,3	4,6	5,5		
Kleinste afstand tot broers/zussen						
vanaf vorige woning	27,7	21,4	31,3	28,1	7,51	0,00
vanaf huidige woning	27,8	21,4	27,7	44,0	9,55	0,00
Aandeel (rijpercentage)	82,5	7,0	5,4	5,1		

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

tie; Tabel 4b doet dat ten opzichte van broers en zussen. Er is geen significant verschil in verhuisgedrag naar leeftijd. Dat geldt ook voor het al dan niet hebben van broers en/of zussen, het huishoudensinkomen en de stedelijkheidsgraad voor de potentiële verhuizing. Alleenwonende ouderen, vaak weduwen en weduwnaars, verhuizen vaker dan ouderen die met een partner wonen. Deze bevinding komt overeen met bevindingen uit eerder onderzoek onder ouderen (De Boer 1999; De Klerk 2004; Kullberg & Ras 2004) maar ook uit onderzoek onder huishoudens in het algemeen of speciaal onder jongere huishoudens (zie bijvoorbeeld Mulder 1993). Voor verhuizingen waarbij de afstand tot kinderen of broers/zussen gelijk blijft, maakt het al dan niet alleen wonen het grootste verschil (significantieniveau $p < 0,05$). Opgemerkt moet nog worden dat de verschillen niet erg groot zijn, maar toch wel wat groter dan ze op het eerste gezicht lijken. Weliswaar is het verschil tussen alleenwonenden en samenwonenden in het percentage verhuizers bij wie de kleinste afstand tot broers/zussen verkleind wordt slechts 0,8 procentpunten, maar dit is bij beschouwing van alleen de verhuizers wel 16 procent meer.

Het optreden van gezondheidsproblemen hangt significant samen met meer verhuizingen. Dit patroon is geheel in overeenstemming met bevindingen uit eerder onderzoek (De Boer 1999; De Klerk 2004; Kullberg & Ras 2004). Gezondheid maakt het meeste verschil voor verhuizingen waarbij de afstand tot kinderen en tot broers en zussen gelijk blijft. Terwijl de gezondheidssituatie van ouderen niet uitmaakt voor de verhuisrichting ten opzichte van kinderen, verhuizen ouderen met gezondheidsproblemen wel vaker dan anderen in de richting van broers en zussen. Ouderen zonder kleinkinderen blijken honkvaster te zijn dan ouderen die wel kleinkinderen hebben ($p = 0,01$). Ouderen die kleinkinderen hebben, verhuizen zowel vaker van hun kinderen vandaan als naar hen toe.

Uit Tabel 4a en 4b blijkt verder dat met het opleidingsniveau de verhuismobiliteit onder ouderen afneemt. Het verband is niet significant voor het verhuisgedrag van ouderen ten opzichte van de woonplaats van hun kinderen, wel ten opzichte van broers/zussen. Hoewel gedacht kan worden dat hoger opgeleiden minder afhankelijk zijn van familie doordat zij meer hulpbronnen hebben, blijken hoger opgeleide ouderen significant vaker in de richting van broers en zussen te verhuizen dan lager opgeleiden. Ook verhuizingen waarbij een verhoging van de afstand optreedt, komen iets meer voor onder hoger opgeleiden. Onder lager opgeleiden komen vooral verhuizingen zonder verandering van afstand meer voor ($p = 0,02$). Het totaalbeeld is dat lager opgeleiden veelal binnen de eigen buurt verhuizen, terwijl hoger opgeleiden vaker buiten de directe woonomgeving verhuizen.

Net als in eerder onderzoek naar verhuizen onder ouderen in Nederland (De Boer 1999; De Klerk 2004; Kullberg & Ras 2004) en in Vlaanderen (Goossens & Philips 2003) blijken huiseigenaren honkvaster ($p = 0,00$). Het is eerder ver-

Tabel 4a. Al dan niet verhuisd en richting van verhuizing van ouders t.o.v. kinderen naar kenmerken van ouders en van hun woonsituatie (rijpercentages).

	Niet verhuisd	Verhuisd, kleinste afstand gelijk	Verhuisd, kleinste afstand verkleind	Verhuisd, kleinste afstand vergroot
Totaal	82,6	7,3	4,6	5,5
Leeftijdscategorie (Chi ² = 4,805; p = 0,60)				
50-59	83,4	8,9	3,5	4,2
60-69	84,1	6,8	4,3	4,7
70 +	83,9	8,6	3,2	4,3
Alleenwonend (Chi ² = 10,881; p = 0,01)				
Nee	84,7	7,3	3,8	4,3
Ja	80,3	11,0	3,8	4,9
Gezondheidsproblemen (Chi ² = 12,689; p = 0,01)				
Nee	85,2	7,0	3,4	4,4
Ja	80,6	10,5	3,4	4,6
Kleinkinderen (Chi ² = 21,986; p = 0,00)				
Nee	86,6	7,7	2,3	3,4
Ja	81,4	8,5	4,8	5,3
Broers/zussen (Chi ² = 1,680; p = 0,64)				
Nee	86,0	5,3	4,0	4,7
Ja	83,7	8,3	3,7	4,4
Opleidingsniveau (Chi ² = 11,937; p = 0,22)				
Maximaal basisonderwijs	82,8	9,6	2,5	5,0

	Niet verhuisd	Verhuisd, kleinste afstand gelijk	Verhuisd, kleinste afstand verkleind	Verhuisd, kleinste afstand vergroot
Lager secundair (VMBO-MAVO)	83,5	9,1	3,8	3,6
Hoger secundair (HAVO-VWO)	83,9	8,0	3,2	5,0
HBO + Universiteit	84,2	6,5	4,5	4,7
Huishoudensinkomen (Chi ² = 11,583; p = 0,71)				
< € 950	82,7	9,6	3,0	4,7
€ 950- < € 1350	85,6	7,8	3,4	3,1
€ 1350- < € 1950	84,0	7,7	4,2	4,2
€ 1950- < € 2950	84,4	6,8	4,8	4,0
> € 2950	82,8	8,1	3,6	5,5
Onbekend	85,9	6,7	3,7	3,7
Eigenaar voor de potentiële verhuizing (Chi ² = 21,066; p = 0,00)				
Nee	79,9	11,3	3,6	4,9
Ja	85,5	6,7	3,6	4,2
Stedelijkheidsgraad voor de potentiële verhuizing (Chi ² = 16,316; p = 0,18)				
Niet stedelijk	83,7	8,3	3,8	4,3
Weinig stedelijk	87,3	5,1	4,1	3,6
Matig stedelijk	82,3	9,2	3,8	4,7
Sterk stedelijk	83,4	8,4	3,7	4,5
Zeer sterk stedelijk	81,4	10,5	3,1	5,0

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

Tabel 4b. Al dan niet verhuisd en richting van verhuizing t.o.v. broers/zussen naar kenmerken van ouderen en van hun woonsituatie (rijpercentages).

	Niet verhuisd	Verhuisd, kleinste afstand gelijk	Verhuisd, kleinste afstand verkleind	Verhuisd, kleinste afstand vergroot
Totaal	82,5	7,0	5,4	5,1
Leeftijdscategorie (Chi ² = 9,687; p = 0,14)				
50-59	82,1	7,6	5,2	5,0
60-69	84,6	6,6	4,2	4,7
70 +	84,7	8,5	4,0	2,8
Alleenwonend (Chi ² = 8,268; p = 0,04)				
Nee	84,5	6,9	4,5	4,2
Ja	79,9	9,4	5,3	5,3
Gezondheidsproblemen (Chi ² = 12,270; p = 0,01)				
Nee	84,7	6,5	4,3	4,5
Ja	80,4	9,7	5,5	4,4
Kinderen (Chi ² = 3,727; p = 0,29)				
Nee	85,2	5,2	4,4	5,2
Ja	83,2	7,8	4,7	4,4
Opleidingsniveau (Chi ² = 19,717; p = 0,02)				
Maximaal basisonderwijs	82,8	9,2	4,1	3,9
Lager secundair (VMBO-MAVO)	83,1	9,1	4,0	3,9
Hoger secundair (HAVO-VWO)	83,9	6,9	4,2	5,0
HBO + Universiteit	83,8	5,2	6,0	5,0

	Niet verhuisd	Verhuisd, kleinste afstand gelijk	Verhuisd, kleinste afstand verkleind	Verhuisd, kleinste afstand vergroot
Huishoudensinkomen (Chi2 = 16,813; p = 0,33)				
< € 950	82,6	9,2	3,8	4,3
€ 950- < € 1350	84,0	6,4	4,9	4,6
€ 1350- < € 1950	83,4	7,1	6,0	3,5
€ 1950- < € 2950	84,1	7,2	4,4	4,4
> € 2950	82,5	5,8	6,0	5,7
Onbekend	85,6	7,0	3,0	4,4
Eigenaar voor de potentiële verhuizing (Chi2 = 19,478; p = 0,00)				
Nee	79,5	10,0	4,9	4,0
Ja	85,2	6,2	4,6	4,0
Stedelijkheidsgraad voor de potentiële verhuizing (Chi2 = 14,033; p = 0,30)				
Niet stedelijk	83,9	7,4	5,2	3,6
Weinig stedelijk	87,3	5,2	3,8	3,8
Matig stedelijk	82,1	8,3	5,2	4,4
Sterk stedelijk	82,4	7,8	5,0	4,8
Zeer sterk stedelijk	81,0	8,9	4,4	5,6

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

Tabel 5. Multinomiale logistische regressie van verandering in kleinste afstand tot kinderen (referentiecategorie: niet verhuisd of afstand gelijk).

	Afstand verkleind B	Exp(B)	Afstand vergroot B	Exp(B)
Constante	-2,10		-0,89	
Kleinste afstand tot kinderen ¹	0,01	1,01	-0,00	1,00
Leeftijd	-0,03	0,97	-0,03	0,97
Alleenwonend (niet alleen = 0)	0,36	1,43	0,58	1,78
Gezondheidsproblemen (geen = 0)	0,25	1,28	0,06	1,06
Kleinkinderen (geen = 0)	0,47	1,60	-0,04	0,96
Broers/zussen (geen = 0)	-0,08	0,93	-0,11	0,90
Opleidingsniveau (basisonderwijs = 0)				
Lager secundair (VMBO-MAVO)	0,36	1,43	-0,27	0,76
Hoger secundair (HAVO-VWO)	0,34	1,41	0,02	1,02
HBO + Universiteit	0,73	2,07	0,22	1,24
Huishoudeninkomen (< € 950 = 0)				
€ 950- < € 1350	0,00	1,00	-0,37	0,69
€ 1350- < € 1950	0,24	1,27	0,11	1,12
€ 1950- < € 2950	0,35	1,42	-0,01	0,99
> € 2950	-0,04	0,96	0,32	1,37
Onbekend	0,33	1,39	-0,03	0,97
Huiseigenaar ¹ (geen eigenaar = 0)	-0,30	0,74	-0,16	0,85

	Afstand verkleind B	Afstand vergroot B	Exp(B)	Exp(B)
<i>Stedelijkheidsgraad¹ (niet stedelijk = 0)</i>				
Weinig stedelijk	-0,17	-0,34	0,84	0,71
Matig stedelijk	-0,11	-0,08	0,90	0,92
Sterk stedelijk	-0,13	-0,10	0,88	0,90
Zeer sterk stedelijk	-0,21	-0,02	0,81	0,98
-2 Log Likelihood model	2067			
Verbetering t.o.v. kaal model (Chi ²)	62			
<i>df, p</i>	38, 0,01			

¹ Gemeten voor eventuele verhuizing

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

rassend dat het verschil tussen eigenaren en huurders niet heel groot is. Huurders verhuizen vooral vaker over korte afstand: volgens Tabel 4a maar liefst zo'n 76 procent meer (11,3 procent tegenover 6,7 procent). Blijkbaar voldoen eigen huizen vaker aan de woonwensen, zijn ouderen meer gehecht aan een eigen woning, of zien eigenaar-bewoners meer op tegen de hogere transactiekosten die met het verhuizen uit een eigen woning gepaard gaan (vergelijk Helderman e.a. 2004). Het verschil tussen huurders en eigenaren is groot bij verhuizingen waarbij de afstand tot kinderen wordt vergroot (huurders doen dit 16 procent meer). Bij deze verhuizingen is de kans groter dat de locatie een rol speelt. Zowel huurders als eigenaren verhuizen vaker van hun kinderen vandaan dan naar hen toe. Voor verhuizingen in de richting van broers en zussen en van hen vandaan is het omgekeerde patroon te zien: oudere huurders en eigenaren verhuizen iets vaker in de richting van hun broers en zussen dan er vandaan.

6. Multivariate analyses

Om de analyses niet onnodig gecompliceerd te maken is in de multivariate analyses de categorie waarin niet wordt verhuisd samengevoegd met de verhuizingen waarbij geen verandering in afstand plaatsvindt. De resultaten van de multinomiale logistische regressie van vergroting en verkleining van de kleinste afstand tot kinderen staan weergegeven in Tabel 5.

De afstand tot kinderen vóór een potentiële verhuizing heeft een positief en sterk significant effect op de kans op een verkleining van de afstand tot kinderen. Dus: hoe verder men van het dichtst bij wonende kind vandaan woont, hoe groter de kans dat men in de richting van een kind verhuist. Deze bevinding lijkt niet veroorzaakt te worden door het optreden van een plafondeffect. Om na te gaan in hoeverre een plafondeffect optreedt, is een analyse uitgevoerd waarbij de 5% ouderen die het verst van hun kind wonen (van wie een verhuizing al te gemakkelijk een afstandsverkleining oplevert) buiten de analyse is gehouden. Deze analyse leverde geen andere effecten op. Op dezelfde manier is nagegaan in hoeverre een vloereffect optreedt; hierbij is de 5% ouderen die het dichtst bij hun kind woont buiten de analyse gehouden. Deze analyse leverde evenmin andere effecten op. Afstand voor de potentiële verhuizing heeft geen significant effect op vergroting van de afstand. Onze hypothese over het effect van afstand wordt dus ondersteund voor verhuizingen in de richting van kinderen, maar niet voor verhuizingen van hen vandaan.

Leeftijd blijkt een significant negatief effect te hebben op zowel vergroting als verkleining van de afstand tot kinderen. Deze effecten hebben dezelfde orde van grootte. Daarmee lijkt het leeftijdseffect eerder veroorzaakt te worden door de met de leeftijd toenemende honkvastheid dan door een toenemende neiging

dichter bij kinderen te gaan of blijven wonen. Het ontbreken in deze analyse van significante invloed van het hebben van gezondheidsproblemen op verhuisgedrag is verrassend, gelet op de resultaten van andere studies. Mogelijk speelt hier de leeftijdsgrens van de NKPS-dataset een rol en zou deze variabele meer effect hebben wanneer ouderen van boven de tachtig jaar in de analyse zouden worden opgenomen. Alleenwonen ten slotte heeft, geheel in overeenstemming met eerder onderzoek (Litwak & Longino 1987) een sterk positief effect op verhuizingen met afstandsvergroting. Kennelijk zijn voor alleenwonende ouderen heel andere verhuisredenen van kracht, zoals het ontbreken van verplichtingen jegens werk of familie. Al met al wordt voor het bestaan van een invloed van behoefte aan zorg van de oudere op verhuizen in de richting van kinderen of bij hen vandaan nauwelijks ondersteuning gevonden.

Verwacht werd dat het hebben van kleinkinderen meer afstandsverkleinende en minder afstandsvergrotenende verhuizingen van ouderen tot gevolg zou hebben. Er blijkt inderdaad een sterk positief effect te zijn van de aanwezigheid van kleinkinderen op de kans op een verhuizing van ouderen in de richting van hun kinderen. Volgens het model is voor grootouders de kansverhouding 60% groter dan voor ouderen zonder kleinkinderen. Op de kans op een verhuizing van kinderen vandaan is het effect van grootouderschap niet significant. De kans op een verhuizing naar kinderen toe of van hen vandaan wordt niet significant beïnvloed door het hebben van een broer of zus. Van de overige coëfficiënten is verder alleen die voor een hoog opleidingsniveau en afstandsverkleining significant, en wel positief.

De resultaten van de multinomiale logistische regressie van vergroting en verkleining van de kleinste afstand tot broers en zussen (Tabel 6) laten weinig significante effecten zien. De coëfficiënt van de kleinste afstand tot broers en zussen vóór de potentiële verhuizing is significant en positief bij afstandsverkleinende verhuizingen. Dit effect is in overeenstemming met onze hypothese dat ouderen geneigd zijn dichter bij hun familie te gaan wonen. Leeftijd heeft een significant negatief effect op zowel afstandsvergrotenende als afstandsverkleinende verhuizingen door ouderen. Het negatieve effect op afstandsverkleining (met een hogere leeftijd is de kans op een afstandverkleinende verhuizing kleiner) is iets sterker dan op afstandsvergroting (met een hogere leeftijd is de kans op een afstandvergrotenende verhuizing kleiner). Deze bevinding is tegengesteld aan de hypothese in dat oudere ouderen een grotere kans hebben om dichterbij hun familie te gaan wonen dan jongere ouderen. Alleenwonen heeft een significant positief en in omvang vergelijkbaar effect op de kans op verhuizing van ouderen zowel in de richting van broers en zussen als van hen vandaan. Het niet hebben van een partner vergroot dus de kans op verhuizing, waarbij de woonplaats van een broer of zus er minder toe doet. Het hebben van gezondheidsproblemen of buitenshuis wonende kinderen heeft geen significante effecten. We vinden kortom geen indicaties voor een effect van zorgbehoefte op verhuizen in de richting van broers en zussen of van hen vandaan.

Tabel 6. Multinomiale logistische regressie van verandering in kleinste afstand tot broers/zussen (referentiecategorie: niet verhuisd of afstand gelijk).

	Afstand verkleind B	Exp(B)	Afstand vergroot B	Exp(B)
Constante	-1,81	**	-1,42	*
Kleinste afstand tot broers/zussen ¹	0,01	***	0,00	1,00
Leeftijd	-0,03	**	-0,02	**
Alleenwonend (niet alleen = 0)	0,37	*	0,33	*
Gezondheidsproblemen (geen = 0)	0,29		-0,04	0,96
Kinderen (geen = 0)	0,35		0,08	1,08
Opleidingsniveau (basisonderwijs = 0)				
Lager secundair (VMBO-MAVO)	-0,06		-0,09	0,91
Hoger secundair (HAVO-VWO)	-0,02		0,29	1,33
HBO + Universiteit	0,32		0,26	1,29
Huishoudeninkomen (< € 950 = 0)				
€ 950- < € 1350	0,03		0,02	1,02
€ 1350- < € 1950	0,26		-0,27	0,76
€ 1950- < € 2950	-0,17		-0,20	0,82
> € 2950	0,09		0,12	1,13
Onbekend	-0,28		0,01	1,01
Huiseigenaar ¹ (geen eigenaar = 0)	-0,27		-0,37	*

	Afstand verkleind B	Exp(B)	Afstand vergroot B	Exp(B)
<i>Stedelijkheidsgraad¹ (niet stedelijk = 0)</i>				
Weinig stedelijk	-0,27	0,76	-0,12	0,89
Matig stedelijk	0,09	1,10	0,08	1,08
Sterk stedelijk	-0,04	0,96	0,07	1,07
Zeer sterk stedelijk	-0,21	0,81	0,10	1,11
-2 Log Likelihood model	2348			
Verbetering t.o.v. kaal model (Chi ²)	65			
<i>df, p</i>	36, 0,00			

¹ Gemeten voor eventuele verhuizing

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

Bron: NKPS-data; eigen bewerking van auteurs.

7. Conclusie

Voor het welbevinden van ouderen zijn het hebben van contact met familieleden en het onderling ontvangen en verlenen van instrumentele ondersteuning belangrijk. Met een kleine afstand tot familieleden hebben ouderen dan ook heel wat te winnen, zo veronderstelden we aan het begin van dit artikel, want contacten en ondersteuning zijn afstandsafhankelijk. We verwachtten dan ook dat ouderen strategisch verhuisgedrag tonen door bij verhuizing rekening houden met de afstand tot hun familie. Met de nieuwe data van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) was het voor het eerst mogelijk de afstanden tot kinderen en broers en zussen te betrekken in empirisch onderzoek naar verhuisgedrag van ouderen in Nederland. Bovendien biedt de dataset de mogelijkheid om de effecten van een aantal relevante kenmerken van ouderen en van hun woonsituatie gelijktijdig in de analyse te betrekken.

Een belangrijke bevinding is dat de afstand tot familieleden vóór een potentiële verhuizing de kans beïnvloedt dat een verhuizing plaatsvindt in de richting van die familieleden, zowel van kinderen als broers en zussen. Hoe verder weg ouderen wonen, hoe groter de kans dat ouderen dichterbij komen wonen. Dat er sprake zou kunnen zijn van het optreden van plafond- dan wel vloereffecten is niet erg waarschijnlijk; het uit de analyse laten van respondenten met de kleinste en grootste afstanden, die gemakkelijk de richting van het verband bepalen, leidde niet tot andere conclusies.

Ten tweede stellen we vast dat onder ouderen afstandsvergrotende verhuizingen ten opzichte van de woonplaats van hun kind(eren) in tegenstelling tot de verwachting vaker voorkomen dan afstandverkleinende verhuizingen. Ten opzichte van broers en zussen is het aandeel afstandverkleinende verhuizingen wel iets groter dan het aandeel verhuizingen dat een afstandvergroting tot gevolg heeft. Het verhuisgedrag van ouderen in relatie tot de afstand met familie leidt er in beide gevallen toe dat de kleinste afstand na verhuizing gemiddeld groter is dan daarvoor. Voor de oudste ouderen, de zeventigers, is het beeld wel volgens verwachting; zij wonen na verhuizing wel vaker dichterbij hun kind(eren) dan voor de verhuizing. Met dit onderscheid tussen oudere en jongere ouderen vormt deze bevinding een nadere differentiëring van het algemene beeld dat uit de literatuur naar voren komt (Law & Warnes 1982).

Verder is het nuttig gebleken om variabelen in het model op te nemen die iets te maken hebben met contact en hulp geven door ouderen aan hun familie. We constateren dat de variabele die een indicatie vormt van contact of hulp geven door ouderen, namelijk grootouderschap, vooral de kans beïnvloedt dat ouderen in de richting van hun kinderen gaan wonen. Daarentegen blijkt de variabele die een behoefte aan zorg weergeeft, namelijk het hebben van gezondheidsproblemen, geen significant effect te hebben. Leeftijd blijkt zelfs een negatief effect te hebben op afstandsverkleining. Eenpersoonshuishoudens

hebben weliswaar een grotere verhuismobiliteit, maar familieafstanden lijken daarin geen rol te spelen. Dat de behoefte aan zorg niet of nauwelijks een rol lijkt te spelen in het verhuisgedrag komt niet overeen met bevindingen uit andere (buitenlandse) onderzoeken (Longino e.a., 1991). De verklaring daarvoor kan gedeeltelijk worden gezocht in de leeftijdsgrens van het NKPS-bestand; gezondheidsproblemen en mobiliteitsbeperkingen spelen immers met name na het tachtigste levensjaar. Bovendien is de zorgsector in Nederland (tot heden) vrij uitgebreid en toegankelijk, waardoor veel ouderen het zich kunnen permitteren zich minder afhankelijk op te stellen van de zorg door familie. Daarbij is Nederland een klein en welvarend land. De te overbruggen afstanden zijn niet groot en de automobilititeit onder zowel jongeren als ouderen is toegenomen (Harms 2003; Gagliardi e.a. 2004). Voor het ontvangen en verlenen van instrumentele ondersteuning is geografische nabijheid daarmee mogelijk minder noodzakelijk. Het merendeel van de ouderen is ook behoorlijk honkvast. Zelfs over een periode van vijf jaar (dit is een langere periode dan in de meeste onderzoeken naar verhuisgedrag wordt gehanteerd) is slechts ongeveer een vijfde deel van de ouderen verhuisd. Dat het hebben van kleinkinderen wél een duidelijke samenhang vertoont met verhuisgedrag is hiermee des te opmerkelijker. Deze bevinding suggereert dat een kleinere afstand tot kinderen niet zozeer wordt nagestreefd vanuit een noodzaak ondersteuning te ontvangen, maar vanuit de wens contact te hebben de kleinkinderen en/of voor hen te zorgen.

Een beperking van onze analyse is dat onbekend is welk aandeel van de ouderen de afstand tot familieleden werkelijk een rol laat spelen in het verhuisgedrag en hoe doorslaggevend die rol is. Verhuizingen vinden plaats vanuit allerlei verschillende motieven. Deze zijn niet gevraagd in de NKPS-data, laat staan dat iets bekend zou zijn over motieven om juist *niet* te verhuizen. Hoe dan ook zal bij een onbekend aandeel van de verhuizingen – mogelijk een meerderheid – een verandering in de afstand tot kinderen en broers of zussen op een puur toevallige manier tot stand komen. Dit verkleint de waarschijnlijkheid dat significante effecten worden gevonden.

In dit artikel is alleen het verhuisgedrag van ouderen bestudeerd. Het is natuurlijk ook mogelijk dat het juist de kinderen zijn die verhuizen in de richting van hun ouders. Vervolgonderzoek zou zich op die verhuizingen kunnen richten.

NOTEN

1. Dit artikel bouwt verder op een eerder uitgevoerd onderzoek naar het woningmarktgedrag van ouderen dat is uitgevoerd in het kader van het DGW/Nethur-Partnership-programma (zie Van Diepen & Mulder 2005). Het onderzoek voor het artikel werd gesubsidieerd door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onder-

- zoek (NWO), in het kader van de Vernieuwingsimpuls (VICI-subsidie no. 453-04-001).
2. De Netherlands Kinship Panel Study wordt ondersteund door subsidie 480-10-009 van het Fonds Investerings Groot van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), en door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Tilburg. De analyses zijn uitgevoerd op de nul-release van de data. In de zomer van 2005 is release 1 beschikbaar gekomen. Dit nieuwe bestand bevat enkele correcties en een iets andere steekproefomvang in vergelijking tot de gebruikte nulrelease. De wijzigingen zijn zo minimaal dat wij de analyses niet opnieuw hebben uitgevoerd.

BIBLIOGRAFIE

- Bengtson, V.L. (2001), Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds, *Journal of Marriage and the Family*, 63(1), 1-16.
- Bengtson, V.L. & R.E.L. Roberts (1991), Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction? *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856-870.
- Caldwell, J.C. (1982), *Theory of fertility decline*. London: Academic Press.
- Clark, R.L. & D.A. Wolf (1992), Proximity of children and elderly migration, pp. 77-97 in A. Rogers (ed.), *Elderly migration and population redistribution: A comparative study*. London: Belhaven Press.
- De Boer, A.H. (1999), *Housing and care for older people: A macro-micro perspective*. Utrecht: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen Universiteit Utrecht (Proefschrift).
- De Jong Gierveld, J. & T. Fokkema (1998), Geographical differences in support networks of older adults, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 89(3), 328-336.
- De Klerk, M. (ed., 2004), *Rapportage ouderen 2004*. Den Haag: Sociaal-Cultureel Planbureau.
- Diepen, A. van & C.H. Mulder (2005), *Afstand tot familieleden en woningmarktgedrag van ouderen*. Utrecht: DGW/NETHUR Partnership (nr. 31).
- Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer & C.H. Mulder (2005), *Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study, a multi-actor, multi-method panel study on solidarity in family relationships, Wave 1*. The Hague: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NKPS Working Paper No. 4).
- Dykstra, P.A. & C.P.M. Knipscheer (1995), The availability and intergenerational structure of family relationships, pp. 37-58 in C. P. M. Knipscheer, J. De Jong Gierveld, T. G. Van Tilburg & P. A. Dykstra (eds.), *Living arrangements and social networks of older adults*. Amsterdam: VU University Press.
- Fokkema, C.M. (1996), *Residential moving behaviour of the elderly. An explanatory analysis for the Netherlands*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Gagliardi, C., F. Leonardi & F. Marcellini (2004), Basic national conditioning factors of mobility among elderly people, pp. 5-25 in H. Mollenkopf, F. Marcellini, I. Ruopplila & M. Tacken (eds.), *Ageing and outdoor mobility*. Amsterdam: IOS Press.
- Goossens, L. & M. Philips (2003), *Menswaardig wonen voor ouderen in Vlaanderen. De groeiende vergrijzing en haar effecten op de woningmarkt*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Grundy, E. & N. Shelton (2001), Contact between adult children and their parents in Great Britain 1986-99, *Environment and planning A*, 33(4), 685-697.

- Harms, L. (2003), *Mobiel in de tijd. Op weg naar een auto-afhankelijke maatschappij, 1975-2000*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Helderman, A.C., C.H. Mulder & M. Van Ham (2004), The changing effect of home ownership on residential mobility in the Netherlands, *Housing Studies*, 19(4), 601-616.
- Joseph, A.E. & B.C. Hallman (1998), Over the hill and far away: Distance as a barrier to the provision of assistance to elderly relatives, *Social Science and Medicine*, 46(6), 631-640.
- Komter, A.E. & W.A.M. Vollebergh (2002), Solidarity in Dutch families: Family ties under strain? *Journal of Family Issues*, 23(2), 171-188.
- Kullberg, J. & M. Ras (2004), *Met zorg gekozen? Woonvoorkeuren en woningmarktgedrag van ouderen en mensen met lichamelijke beperkingen*. Den Haag: VROM/SCP.
- Law, C.M. & A.M. Warnes (1982), The destination decision in retirement migration, pp. 53-81 in A. M. Warnes (ed.), *Geographical Perspectives on the Elderly*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Lawton, L., M. Silverstein & V. Bengtson (1994), Affection, social contact, and geographic distance between adult children and their parents, *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 57-68.
- Lee, G.R., J.W. Dwyer & R.J. Coward (1990), Residential location and proximity to children among impaired elderly parents, *Rural Sociology*, 55, 579-589.
- Lee, T.R., J.A. Mancini & J.W. Maxwell (1990), Sibling relationships in adulthood: contact patterns and motivations, *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 431-440.
- Lievrouw, P. (2005), *Woningbehoeftenonderzoek bij Genkse senioren*. Brussel: Studiegroep voor ruimtelijke, ecologische en sociale planning.
- Lin, G. & P.A. Rogerson (1995), Elderly parents and the geographic availability of their adult children, *Research on Aging*, 17(3), 303-331.
- Litwak, E. & C.F. Longino (1987), Migration patterns among the elderly: A developmental perspective, *The Gerontologist*, 27(3), 266-272.
- Litwak, E. & S. Kulis (1987), Technology, proximity, and measures of kin support, *Journal of Marriage and the Family*, 49(3), 649-661.
- Longino, C.F., D.J. Jackson, R.S. Zimmerman & J.E. Bradsher (1991), The second move: health and geographic mobility, *Journal of Gerontology*, 46(4), 218-224.
- Morgan, D.L., T.L. Schuster & E.W. Butler (1991), Role reversals in the exchange of social support, *Journal of Gerontology*, 46(5), 278-287.
- Miner, S. & P. Uhlenberg (1997), Intragenerational proximity and the social role of sibling neighbors after midlife, *Family Relations*, 46(2), 145-153.
- Mulder, C.H. (1993), *Migration dynamics: A life course approach*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Mulder, C. & M. Kalmijn (2004), Even bij oma langs. NKPS laat zien hoe ver familieleden van elkaar wonen, *DEMOS*, 20(10), 78-80.
- Rogerson, P.A., R.H. Weng & G. Lin (1993), The spatial separation of parents and their adult children, *Annals of the Association of American Geographers*, 83(4), 656-671.
- Rogerson, P.A., J.A. Burr & G. Lin (1997), Changes in geographic proximity between parents and their adult children, *International Journal of Population Geography*, 3(2), 121-136.
- Rossi, A.S. & P.H. Rossi (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Silverstein, M. (1995), Stability and change in temporal distance between elderly and their children, *Demography*, 32(1), 29-45.
- Smith, G.C. (1998), Residential separation and patterns of interaction between elderly parents and their adult children, *Progress in Human Geography*, 22(3), 368-384.

- Speare, A. & J. McNally (1992), The relation of migration and household change among elderly persons, pp. 61-77 in A. Rogers (ed.), *Elderly migration and population redistribution: a comparative study*. London: Belhaven Press.
- Timmermans, J.M. (ed., 2003), *Mantelzorg. Over hulp van en aan mantelzorgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van der Vlist, A.J. (2001), *Residential mobility and commuting*. Amsterdam: Tinbergen Institute, Research Series.
- Van Diepen, A. (2000), *Households and their spatial-energetic practices. Searching for sustainable urban forms*. Utrecht/Groningen: Netherlands Geographical Studies, no. 266.
- Van Doorne-Huiskes, J., P.A. Dykstra, E. Nievers, J. Oppelaar & J.J. Schippers (2002), *Mantelzorg: Tussen vraag en aanbod*. Den Haag: NIDI.
- Van Tilburg, T., M. Broese van Groenou & F. Thomése (1995), Flow of support, pp. 131-154 in C.P.M. Knipscheer, J. De Jong Gierveld, T.G. Van Tilburg & P.A. Dykstra (eds.), *Living arrangements and social networks of older adults*. Amsterdam: VU University Press.
- Ministerie van VROM (2003), *Beter thuis in wonen. Kernpublicatie Woningbehoefte Onderzoek 2002*. Den Haag.
- Warnes, A. (1984), Residential separation and visiting between retired parents and their sons and daughters, pp. 213-219 in D. B. Bromley (ed.), *Gerontology: social and behavioral perspectives*. Kent: Croom Helm.
- Warnes, A. (1986), The residential mobility histories of parents and children, and relationships to present proximity and social integration, *Environment and Planning A*, 1581-1594.